

Pierre Broué

Hur Trotskij och trotskisterna konfronterade Andra världskriget

Denna artikel publicerades ursprungligen i den franska tidskriften *Cahiers Léon Trotsky*, no.23, september 1985, s. 35-60 under titeln ”Trotsky et les Trotskystes face à la deuxième guerre mondiale”, men vi har utgått från den engelska översättningen som publicerades i brittiska tidskriften *Revolutionary History*, vol. 3, nr 4.

Broué försöker i sin artikel blottlägga hur Trotskijs syn på världskriget utvecklades under 1939-40 och kritiskt analysera trotskisternas agerande under Andra världskriget. Han behandlar även motståndskampen i Grekland under åren 1942-44.

Artikeln gav upphov till en ganska omfattande debatt, med inlägg i bl a *Cahiers Léon Trotsky* och den amerikanska tidskriften *Spartacist*.

En bra övergripande genomgång om själva världskriget ges i Ernest Mandels [Vad Andra världskriget egentligen handlade om](#) (på marxistarkivet).

25 aug 2010

Martin Fahlgren

1. Mindre kända dokument

För några år sedan publicerade Daniel Guérin några Trotskij-texter om Andra världskriget.¹ Hans förord ledde till att han utsattes för tung eld från olika grupper som gjorde anspråk på att vara trotskistiska. Han anklagades bland annat för att ha förvanskat Trotskijs tänkande genom att godtyckligt förvränga det han hade skrivit, och för att ha misstolkat Trotskijs idéer, om inte i riktning mot socialpatriotism, så åtminstone i riktning åt trångsynt anti-fascism, och för att ha tagit sig friheten att framställa Trotskij som en ”sovjetisk patriot”, för vilken nödvändigheten av att ”försvara Sovjetunionen” fick företräde framför alla andra överväganden under kriget.²

Under arbetet med banden 22-24 av *Œuvres* [fransk utgåva av Trotskijs verk] fick jag tillfälle att granska de fullständiga texterna av de dokument som Guérin hade publicerat. Dessutom har öppnandet av den slutna delen av Harvard-arkivet gett tillgång till många dokument, som sammantaget gör det möjligt att idag lägga fram en tolkning av Trotskijs tänkande, som varken överensstämmer med Guérins version eller med den som förfäktats av de militanter som mot Guérin har försvarat en ”ortodoxi” byggd på bolsjevikernas hållning under Första världskriget – ett krig som ägde rum för länge sedan och som kommit långt på efterkälken i förhållande till Trotskijs tänkande som tog ett språng framåt efter Hitlers stora erövringar 1940.³

Trotskij förstod givetvis vad kriget och den förstörelse som följde i dess spår innebar för den mänskliga civilisationen. Men på våren 1940 gällde att, såsom ordspråket säger: ”vinet är upphällt och måste drickas”. Trotskij var inte längre benägen att bara lyfta fram revolutionen som ett sätt att undkomma kriget. Kriget hade börjat och ingenting kunde rädda mänskligheten från det. I krigets gigantiska smältdegel, mitt under det obeskrivliga lidandet, urskiljde Trotskij den revolutionära våg som skulle växa fram och i vilken världsrevolutionens nya etapper skulle ta form. Trotskij uttryckte detta mycket tydligt i en oavslutad artikel (skrivandet avbröts den 20 augusti 1940). Guérin kände till artikeln, men valde att ignorera den, otvivelaktigt därför att han inte förstod dess tankegång:

Som vi mer än en gång har slagit fast, är det nuvarande kriget en fortsättning på det förra kriget. Men en fortsättning betyder inte en upprepning. Som en allmän regel är en fortsättning en utveck-

¹ Dessa dokument finns i L. Trotsky, *Sur la Deuxième Guerre Mondiale*, ursprungligen publicerad av *La Taupe* i Belgien, och har på nytt utgetts av Seuil i Paris 1974. En del av Trotskij-artiklarna och -intervjuerna var förkortade genom utelämnandet av avsnitt som inte direkt hade samband med Andra världskriget, främst sådant som handlade om spanska inbördeskriget och Fjärde internationalen.

² Guérins förord och efterskrift finns i engelsk översättning på webbplatsen *Marxist Internet Archive*, se [Daniel Guerin's preface to Trotsky on WWII](#) [svensk översättning: [Trotskij om Andra världskriget](#)], resp [Guerin's postscript](#) – *Red.*

En del av dessa dokument publicerades 1945 i det europeiska sekretariatets *Internbulletin* (nr 5). Några medlemmar reagerade starkt mot Trotskij. En av dem, ”Am”, fransman eller belgare, inskickade en artikel med rubriken ”Till frågan om den proletära militärpolitiken: Dödade den gamle mannen trotskismen?” till det Internationella sekretariatet. Artikeln karakteriserade Trotskijs inställning som ”ren och skär chauvinism”, talade om ”betydelsen av hans fel”, och tillskrev honom ”beredvillighet att försvara fosterlandet utan att förstörta bourgeoisin, samtidigt som man i agitationen talar om faran från dess imperialistiska motståndare”.

Han gick så långt som att fråga: ”Vi måste öppet och ärligt ställa oss frågan om vi kan fortsätta att kalla oss ’trotskister’, när ledaren för Fjärde internationalen har dragit oss ned i social-chauvinismens träsk.” Artikeln finns i Internationella sekretariatets arkiv, som Institut Léon Trotsky har i sitt ägo.

³ L.D. Trotsky, ”Bonapartism, Fascism and War”, *Writings of Leon Trotsky 1939-40*, New York 1977, s. 410ff. Denna version har blivit något redigerad. En annan version, med redaktionella interpolationer, finns i L D Trotsky, *The Struggle Against Fascism in Germany*, New York 1971, s. 444ff. Den publicerades för första gången i oktobernumret 1940 av tidskriften *Fourth International* (i det ofullständiga skick som Trotskij efterlämnat den vid sin död). [I fortsättningen använder vi oss av den svenska översättningen, [Bonapartism, fascism, krig](#)]

ling, en fördjupning, en skärpning. Vår politik, det revolutionära proletariats politik gentemot det andra imperialistiska kriget, är en fortsättning av den politik som utarbetades under det förra imperialistiska kriget, huvudsakligen under Lenins ledning. Men en fortsättning betyder inte en upprepning. Även i detta fall är fortsättningen en utveckling, en fördjupning och en skärpning.⁴

Han utvecklade sedan vad han ansåg utgöra skillnaderna – vad gäller utveckling, kvantitativ och kvalitativ – mellan revolutionärernas politik under Första och Andra världskriget:

Under det förra kriget överraskades inte bara proletariatet i sin helhet utan även dess förtrupp, och i viss mening förtruppens förtrupp. Utarbetandet av den revolutionära politikens principer gentemot kriget inleddes när kriget redan var i full gång och militärapparaten härskade oinskränkt.⁵

Under Första världskriget föreföll perspektivet av en revolution avlägset även för Lenin. Han skrev att först kommande generationer skulle få uppleva det. Trotskij påminde om:

Före februarirevolutionen och till och med efter den, betraktade sig inte de revolutionära elementen som utmanare om makten, utan bara som en opposition allra längst ut till vänster.⁶

Därför var kampen för proletariats oberoende, förkastandet av ”borgfred” och nödvändigheten av proletariats klasskamp, som defensiva åtgärder, de primära uppgifterna under 1914-1918:

Den revolutionära flygelns uppmärksamhet riktade in sig på frågan om att försvara det kapitalistiska fosterlandet. Revolutionärerna besvarade naturligtvis denna fråga nekande. Det var helt rätt. Detta rent negativa svar fungerade som grundval för propagandan och för att skola medlemmarna, men det gick inte att vinna massorna med ett sådant svar, eftersom de inte ville veta av en utländsk erövrare.⁷

Trotskij erinrade om att bolsjevikerna i Ryssland lyckades vinna proletariatet och folkmajoriteten inom loppet av åtta månader och att denna framgång inte berodde på en negativ vägran att försvara det borgerliga fosterlandet, utan på massornas strävanden, som bolsjevikerna förstod att besvara positivt:

Men den avgörande rollen för detta spelades inte av en vägran att försvara det borgerliga fosterlandet, utan av parollen ”All makt åt sovjeterna!” Och enbart denna revolutionära paroll! Kritiken av imperialismen, dess militarism, förkastandet av ett försvar av den borgerliga demokratin och så vidare, kunde aldrig ha erövat folkets överväldigande majoritet till bolsjevikernas sida.⁸

Enligt Trotskijs uppfattning stod skillnaden mellan Första och Andra världskriget att finna i den objektiva situationen, imperialismens allt djupare återvändsgränd, och i de världsomspännande erfarenheter som arbetarklassen hade samlat. Genom det lidande och den utarmning som kriget orsakade, krävde dessa faktorer att proletariatet grep makten. Trotskij var kategorisk:

Detta perspektiv måste utgöra grunden för vår agitation. Det handlar inte bara om att ha en ståndpunkt i frågan om den kapitalistiska militarismen och förkasta försvaret av den borgerliga staten, utan om att direkt förbereda erövringen av makten och försvaret av det proletära fosterlandet.⁹

⁴ L.D. Trotskij, [Bonapartism, fascism, krig](#).

⁵ Ibid.

⁶ Ibid. Översättaren av Trotskij-artikeln tillfogade: ”Flera citat från Lenin under denna period passar Trotskijs beskrivning” och ger två: ”Det är emellertid möjligt, att fem, tio eller ännu fler år kommer att förflyta, innan den socialistiska revolutionen börjar.” (Lenin, ”Den socialistiska revolutionen och nationernas självbestämmanderätt”, *Valda verk i 10 band*, bd 6, s. 50), och: ”Vi äldre kommer kanske inte att uppleva de avgörande striderna i denna kommande revolution.” (Lenin, ”Föredrag om 1905 års revolution”, *Valda verk i 10 band*, bd 6, s. 244).

⁷ Trotskij, op. cit..

⁸ Op. cit., s. 412.

⁹ Op. cit., s. 414.

När Trotskij mördades den 20 augusti 1940, hade i själva verket de viktigaste beståndsdelarna av Andra världskrigets andra fas bara just framträtt efter den franska arméns kollaps. Han skrev att detta ”inte bara [var] en episod, utan en integrerad del av ’Europas katastrof’”. De texter som gör det möjligt för oss att förstå konturerna till den uppfattning som Trotskij började utveckla beträffande kriget, som han började utforma samtidigt som han skisserade riktlinjer för de revolutionära krafter som inte kunde undgå att uppstå ur det, finns i de anteckningar om kriget och Sovjetunionen som han gjorde under våren 1940.¹⁰

Daniel Guérin betonade kraftigt att Trotskij 1940 hade utformat en anmärkningsvärt exakt och precis bild av det kommande kriget. När män som hade stått honom nära resignerat befarade årtionden av ett ”brunt Europa” under nazistiskt välde, förutspådde Trotskij ett krig om världshegemoni mellan Tyskland och USA och förutsåg dessutom den nazi-sovjetiska paktens kortlivade karaktär, den framtida alliansen mellan Sovjetunionen och de borgerliga demokratierna, den japanska imperialismens inriktning, som var att undvika en sammandrabbning med Sovjetunionen, och många andra särdrag, som framstående strateger och kommentatorer misslyckades att förutse.

Guérin undgick inte att lägga märke till allt detta. Men han gjorde det omöjligt för sig själv att tränga in till det som var kärnan i Trotskijs tänkande. Guérin begränsade analyserna, som endast hade skisserats, och särskilt Trotskijs förväntningar på den revolutionära rörelsen under kriget, till vad Guérin kallar ”hans brinnande övertygelse att det Andra världskriget skulle sluta i en seger för världsrevolutionen”. Guérin skrev att detta var en ”felaktig ståndpunkt” för vilken Trotskij ”visade den yttersta tillförsikt”.

De insikter som Guérin införskaffat fick på detta sätt honom att förneka Trotskijs revolutionära perspektiv. Detta var tveklöst inte Guérins avsikt, men en del av hans citat fick till resultat att Trotskij ikläddes en profets mantel, även i militära frågor. Detta utgör en förvrängd bild av Trotskij. Faktum är att Guérin själv återgav många av Trotskijs prognoser om att revolutionen närmade sig! Men vi måste vara rättvisa. Trotskij gjorde inte mer än se glimtar av framtiden och ge antydningar i dessa frågor. Han varken förklarade eller utvecklade. De som försvarar den ”arkaiska” uppfattningen, uppfattad som en ortodoxi, har i allmänhet ignorerat dessa antydningar. Som vissa av reaktionerna på Guérins analyser visar, fortsätter de att ignorera dem när de blickar tillbaka på den historiens sammanhängande massa som kriget nu förfaller dem vara.

Av dessa skäl vill jag i denna artikel försöka påvisa huvudlinjerna i Trotskijs syn på Andra världskriget. Jag vill betona att hans vision inte bara omfattar viktiga aspekter av konflikten, utan även vissa aspekter av den period som skulle följa omedelbart efter kriget. Vi kommer här att bortse från några frågor, till exempel hans analyser av de förändringar som den sovjetiska byråkratin genomdrev 1939 i Polen, och de som den hade drömt om att åstadkomma i Finland. Detta lade grunden till en teori om byråkratiska satellitstater inom Sovjetunionens intressesfär, som senare blev kända som buffertzonen länder. Detta återfinns i dokumenten från den interna diskussionen om Sovjetunionens karaktär i Socialist Workers Party 1939-1940.

Trotskij insåg att ett ”brunt Europa” under den nazistiska kragstöveln inte skulle vara i tusen år. Med förtröstan gav han det som mest 10 år. Han pekade särskilt på vad den tyska arméns

¹⁰ Dessa kommer att publiceras i volym 23 av *Œuvres* och artiklarna och intervjuerna, däribland ”Bonapartism, fascism och krig”, kommer att ingå i volym 26. [Jfr. L. D. Trotsky “On the Future of Hitler’s Armies”, *Writings of Leon Trotsky 1939-40*, op. cit., s.406, ”Fragments from the First Seven Months of the War”, “Fragments on the USSR”, “Preface to a Book on War and Peace”, *Writings of Leon Trotsky: Supplement 1934-40*, New York 1979, s. 72ff. – Red]

enorma erövringar under nazisternas ledning skulle innebära för de arbetande massorna i Europa:

De hyser ett känslomässigt hat mot Hitler uppblandat med förvirrade klasskänslor.¹¹

Enligt Trotskij har vi här den positiva infallsvinkel som det revolutionära förberedelsearbetet i USA hade att bygga vidare på. Detta var utgångspunkten utifrån vilken han (inför sina något förvirrade kamrater i SWP) utvecklade idén att de måste kräva arbetar-officerare i armén och att alla arbetare skulle ges militär utbildning under facklig kontroll, som förberedelse för nya former av politiskt arbete i ett militariserat samhälle. Dessa krav på militarisering och kontroll – politiskt oberoende med hjälp av vapen – framfördes vid sidan av agitatoriska paroller, för att ”förklara för de miljontals amerikanska arbetarna att försvaret av ’deras demokrati’ inte kan överlåtas till en amerikansk marskalk Pétain”:

Ni arbetare vill försvara och förbättra demokratin. Vi i Fjärde internationalen vill gå längre. Vi är dock beredda att tillsammans med er försvara demokratin, enbart på det villkoret att det måste vara ett verkligt försvar, inte ett förräderi à la Pétain.¹²

De ”ortodoxa” uttolkarna av Trotskijs tänkande har ofta betraktat detta som enbart ett taktiskt knep, en list, ett trick som syftade till att låta borgarklassen avslöja sitt sanna jag, att visa att den i själva verket fruktade arbetarklassen mer än fascisterna hemma och utomlands. Detta argument håller inte vid en seriös granskning. Hur är det möjligt att ens på den mest abstrakta nivån förlika formeln ”inte ... à la Pétain” med en viss vulgär uppfattning om ”defaitism” som aldrig var Trotskijs?

Det är inte allt. I Trotskijs diskussioner med kamraterna i SWP, tvekade han inte att ställa frågan om att ”militarisera” partiet, om dess avståndstagande från pacifistiska ståndpunkter, som han kraftfullt fördömde. Han fortsatte att deklarerat att hans kamrater och alla revolutionärer måste bli ”militarister”, det uttryck han använde var ”proletära socialistiska revolutionära militarister”.¹³ De måste omvandla sig till ”militarister” eftersom mänsklighetens framtidsperspektiv var ett militariserat samhälle och väpnad kamp. De proletära revolutionära socialisterna måste bli militarister, eftersom mänsklighetens öde skulle avgöras med vapen i hand. Andra världskriget hade börjat. Revolutionärerna måste förbereda sig för en väpnad kamp om makten mot klassfienden som snabbt närmade sig. De kunde förbereda sig för denna kamp enbart genom att vara där massorna var. Sådan var Trotskijs övertygelse.

Denna övertygelse vilade på en konkret prognos om massornas rörelse, särskilt i Europa. I en artikel från 30 juni 1940 skisserade Trotskij ett perspektiv för den europeiska utvecklingen, som han förväntade sig skulle genomgå ett massuppror mot utländsk ockupation:

I de besegrade länderna kommer massornas ställning omedelbart att försämrast drastiskt. Till det sociala förtrycket läggs ett nationellt förtryck, vars huvudbörda också får bäras av arbetarna. Av alla former av diktatur är en utländsk erövrars totalitära diktatur den mest outhärdliga.¹⁴

Kan vi betvivla att Trotskij placerade revolutionärerna på samma sida som de socialt och nationellt förtryckta, de som uppfattade en ”främmande erövrars totalitära diktatur” som ”outhärdlig”?

Han visste att nazisterna skulle försöka utnyttja industrierna och naturresurserna i de länder som de hade erövrat och ockuperat. Han visste att denna super-exploatering skulle driva massorna till armod. Han förutsåg att arbetarna och bönderna skulle göra motstånd: ”Det är

¹¹ L.D. Trotsky, “Discussions with Trotsky”, *Writings of Leon Trotsky 1939-40*, op. cit., s. 253.

¹² L.D. Trotsky, “How to Really Defend Democracy”, op. cit., s. 344-5 [på svenska: [Hur man verkligen ska försvara demokratin](#)].

¹³ L.D. Trotsky, “Discussions with Trotsky”, op. cit., s. 257.

¹⁴ L.D. Trotsky, “We Do Not Change Our Course”, op. cit., s. 297.

omöjligt att placera en soldat med gevär vid varje polsk, norsk, dansk, holländsk, belgisk och fransk arbetare och bonde.”¹⁵ Han satte tilltro till att Hitlers dominans över Europa skulle framkalla ett folkens allmänna uppror:

Man kan med säkerhet förvänta sig att alla erövrade länder snabbt omvandlas till krutdurkar.

Risken är snarast att explosionerna inträffar för tidigt, utan tillräckliga förberedelser och leder till isolerade nederlag. Det är dock i allmänhet omöjligt att tala om den europeiska revolutionen och världsrevolutionen utan att räkna med partiella nederlag.¹⁶

Det hot som hängde över Hitler var en proletär revolution i hela Europa. Trotskij förutsåg ”försök att bjuda motstånd och protester” från massornas sida, ”först halvkvävt och sedan mer och mer öppet och djärvt”, vilket ockupationsarméerna måste ingripa mot för att slå ned och undertrycka.¹⁷

När Trotskij riktade sig till Dewey-kommissionen hade han gjort åtskillnad mellan den inställning som man borde inta i ett imperialistiskt land som befann sig i krig med Sovjetunionen å ena sidan och i ett imperialistiskt land allierat med detsamma å den andra. I det första fallet var det omedelbara målet att desorganisera hela maskineriet och i synnerhet den militära apparaten. I det andra fallet var det omedelbara målet politisk opposition mot borgerligheten och förberedelse för den proletära revolutionen.¹⁸ Det var likaledes uppenbart att när Wehrmacht anföll Sovjetunionen var det nödvändigt att i hela det ockuperade Europa, som en del av det väpnade motståndet, desorganisera och slå mot den tyska militärmaskinen, och det innebar väpnad kamp.

Men för att förstå åtminstone några av de aspekter av den kritik som vi har kallat ”ortodox”, kan vi påminna om att Vereeken och några av hans politiska vänner anklagade Trotskij för att förneka sina egna principer när han, i ett land som var allierat med Sovjetunionen, under förövändningen av att försvara Sovjetunionen, övergav ”defaitismen” i händelse av krig. Vi återfinner lite av detta sätt att tänka i spanjoren Grandizo Munis’ kritik av den politik som James P. Cannon och SWP förde i sitt försvar under Minneapolis-rättegången. Fjärde internationalens politiska historia under Andra världskriget visar styrkan i denna strömning, som under ”ortodoxins” fana ofta begränsade sig till pacifistiska ståndpunkter, betraktade väpnad kamp som ett deltagande i kriget och i *union sacrée* [helig allians med borgarklassen – *Red*], och som ett accepterande av kriget, enbart för att det var väpnad kamp. Denna strömning var samtidigt både sekteristisk och konservativ.

Uppfattningen att den av Trotskij förespråkade politiken avslöjade att han var anstruken av ”sovjetisk patriotism” är naturligtvis fullständigt felaktig. Trotskij förklarade grunderna för sitt försvar av Sovjetunionen tillräckligt ofta för att utesluta att någon skulle kunna ta denna förmodan på allvar. Inte heller finns det i hans analyser eller paroller den minsta eftergift åt social-patriotism eller nationellt försvar i ett imperialistiskt land. Han förklarade med kraft: ”Varje sammanblandning med pacifisterna är hundra gånger farligare än en tillfällig förväxling med de borgerliga militaristerna.”¹⁹

Guérin anser att *Manifestet* från den internationella konferensen i maj 1940 är ”viktigast” i hans samling, ”både till längden och till innehållet”, och att det ”med stor kraft och övertygelse uttrycker den proletära internationalismens grunder”. Trotskijs slutsats, som följer efter uppmaningen till arbetarna att ”bli skickliga specialister i krigskonsten”, lämnar inget tvivel om saken:

¹⁵ Op. cit., s. 298

¹⁶ ibid.

¹⁷ L.D. Trotsky, “On the Future of Hitler’s Armies”, op. cit., s. 406.

¹⁸ *The Case of Leon Trotsky*, New York 1969, s. 289-90

¹⁹ L.D. Trotsky, ”Discussions with Trotsky”, op. cit., s. 256.

Samtidigt glömmer vi inte för ett ögonblick att detta inte är vårt krig... Fjärde internationalen bygger inte sin politik på de kapitalistiska staternas militära framgångar, utan på att omvandla det imperialistiska kriget till arbetarnas krig mot kapitalisterna, på att störta de härskande klasserna i alla länder, på den socialistiska världsrevolutionen.²⁰

Den fråga som stod i centrum för Trotskij var därför verkligen den om revolutionen, vilken form som den revolutionära rörelsen skulle anta när den utvecklades ur kriget och den kapitalistiska världens kris, som kriget både uttrycker och fördjupar, och som skapar förutsättningar för arbetarklassens kamp om makten. Under kriget och inom ramen för samhällets militarisering kunde man inte föreställa sig denna kamp om den inte hade en praktisk koppling till den politiska kampen i en form som inte huvudsakligen var väpnad klasskamp eller klasskrig. Endast oförfärliga drömmare eller sekterister kunde tänka sig något annat. Denna nya arena, där det skulle vara nödvändigt att krossa militaristerna, krävde att revolutionärerna och arbetarklassen själva militariserades.

Det finns vissa observationer som måste göras av den som vill undersöka om de perspektiv som Trotskij 1940 skisserade var giltiga. För det första har kommunistpartier ofta lyckats sprida illusionen att de hade monopol på den väpnade kampen, som de i efterhand identifierat sin politik med. Detta har sin grund i att de påbjöd ”försvar” av Sovjetunionen, vilket från och med juni 1941 förvandlade dem till ”motståndsmän”. Men på grundval av en viss utveckling av den väpnade kampen, så bestod detta ”försvar” av Sovjetunionen, såsom det uppfattades i Moskva, i själva verket inte längre av sabotage eller partisanoperationer mot den tyska militärapparaten. Det blev en direkt eller indirekt politisk kamp och vid behov ett förtryck av polisiärt slag riktat mot själva massrörelsen, närhelst, vilket nästan alltid hände, den hotade att störa överenskommelser mellan Sovjetunionen och dess allierade, ifrågasätta uppgörelser om inflytelsesfärer, eller ännu allvarigare, att utlösa en revolution, vilket Stalin, Roosevelt och Churchill önskade lika lite som Hitler, och som de i alla händelser var fast beslutna att krossa om Hitler dessförinnan hade misslyckats med detta.

I själva verket upplevde hela Europa en tysk ockupation, och drabbades i olika grad inte bara av nationellt förtryck, vilket varje land genomgår när det ockuperas av en främmande armé, utan också av en systematisk plundring som orsakade svält i flera av länderna, och fattigdom i samtliga länder. På detta sätt skapades förutsättningar för ett revolutionärt uppsving. Det visade sig först och med störst kraft i den imperialistiska kedjans svagaste länkar i Europa. Inför denna fara hade inte längre de säkerhetsventiler som den stalinistiska apparaten tillhandahöll samma effektivitet i förhållande till de gamla relationerna mellan partierna och massorna, och även till historiska omständigheter av tillfälligt slag. Inte desto mindre gick rörelsen framåt via sina motsättningar.

Vi skall här försöka fastställa vilka allmänna bekräftelser av Trotskijs perspektiv som kan återfinnas i de fall där en revolution inträffade, och som av sin egen inneboende energi och så långt den kunde komma med egna kraftansträngningar, bröt sig loss från det officiella kommunistiska rörelsen, men där det saknades ett alternativ till det ledarskap som överlämnade dem till de allierades förtryck när den tyska imperialismen väl föll. Ur denna synvinkel framstår det grekiska exemplet som det mest lärorika.

2. Den grekiska motståndskampen

Vi ska försöka pröva Trotskijs uppfattningar om Andra världskriget genom att studera två aspekter av det: för det första revolten bland soldater och sjömän i den grekiska armén i

²⁰ L.D. Trotsky, “Manifesto of the Fourth International on the Imperialist War and the Proletarian World Revolution”, op. cit., s. 222. [sv övers [Fjärde internationalens manifest om det imperialistiska kriget och den proletära världsrevolutionen](#)]

Mellanöstern, och för det andra den väpnade motståndskampen i Grekland, som krossades av den brittiska armén i december 1944 på personlig order av Winston Churchill, som brännmärkte det väpnade motståndet som ”segerrik trotskism”.

Ett av Greklands särdrag, som vi även finner i grannländerna Italien och Jugoslavien, är att det hade blivit utsatt för en blodig militär/fascistisk regim, i detta fall general Metaxas’ och kung Georg II:s 4 augusti-regim. Denna hade undertryckt arbetarrörelsen mycket hårt, fängslat eller internerat arbetarrörelsens ledare och kadrer i öarnas fängelsehålor.

General Ioannis Metaxas, grekisk premiärminister 1936–1941

Detta tvingade det grekiska kommunistpartiet (KKE) till en osäker underjordisk tillvaro, som medförde att dess förbindelser med Moskva blev oregelbundna och bräckliga. En sak som de grekiska kommunisterna, liksom kamraterna i grannlandet Jugoslavien, inte hade förstått om sin internationella rörelse, var att Metaxas’ efterträdare och böddlar efter hans död skulle bli ”demokratiska allierade” och att återinsättandet av kungen skulle bli en positiv faktor i mänsklighetens befrielse!

Omedelbart efter det tyska angreppet reste KKE parollen om en konstituerande församling. Detta öppnade automatiskt upp den ”kungliga frågan”. Kungen var i landsflykt, under Churchills beskydd. Kravet reste ett barriär mellan den inre motståndsrörelsen och den landsflyktige kungen och var ett hinder för att anta den politik som Kommunistiska internationalen skulle diktera för KKE. Från 1942 blev förbindelserna svåra inte bara mellan Moskva och KKE, utan även mellan partiledningen och ledarna för partisanerna. KKE hade börjat försöka kontrollera och centralisera verksamheten som bedrevs av partisanerna, vilka med vapen i hand växte sig allt starkare i bergen och i städernas arbetarkvarter. Kämparna leddes av andarter, kapetaner, som hade vunnit folkligt stöd genom att stödja de fattiga böndernas krav.

I likhet med proletariats, småbourgeoisins och böndernas motstånd, uppstod inte den grekiska motståndsrörelsen som resultat av något organisatoriskt beslut. På samma sätt var det utanför varje organisatorisk ram som två studenter natten 30-31 maj 1941 besteg Akropolis och rev ner svastikan från den. André Kedros beskriver detta som ”ett vansinnigt djärv och storartat meningslös handling”, för honom blev det ”en symbol för den grekiska vägran att underkasta sig”.²¹ Vid denna tidpunkt organiserade eller tvingade arméofficerare ofta fram

²¹ A. Kedros, *La Resistance Grèque: 1940-1944*, s. 174.

hemförlovning av den besegrade grekiska armén. De första gerillabanden dök upp på landsbygden, beväpnade med gevär och ammunition som man samlat in nästan utan motstånd på slagfälten och längs de vägar där armén hade besegrats.

Det fanns en tradition av jordbrukskamp i Grekland. "Banditen" hade länge betraktats som befriare och försvarare, älskad av de fattiga. Kedros berättar hur byborna "frambringade beväpnade band som ett motgift mot fattigdom och förtryck" som hade orsakats eller förvärrats av ockupationen. Vi vet att små grupper bildades mer eller mindre överallt. De ståtade med en mängd olika namn, från "blandade kompanier" till "stormgrupper". De bildades spontant och utvecklade egna ledarskap. En del av deras ledare var militanta unga män, medan andra hade vunnit sina sporrar genom att fly från Metaxas' koncentrationsläger under arméns reträtt.

Till en början ägnade sig inte KKE åt att organisera, centralisera och utveckla dessa grupper. Partiet fortsatte att lydigt följa påbuden från Moskva. Det såg som sin första uppgift att bilda en "nationell front" mot ockupationen, vilket innebar ett block med övriga grekiska politiska grupperingar under en viss tid. Det lyckades dock inte med detta, främst för att det trots sina ansträngningar inte kunde formulera en konsekvent politik beträffande återupprättandet av monarkin. Detta var en mycket känslig punkt i förhållande till de egna anhängarna. Det var också en mycket känslig punkt i förhållande till de krafter som var knutna till bourgeoisin och godsägarna. Dessa ville inte bryta sig loss från monarkin och deras brittiska "beskyddare" – de kunde heller inte göra det.

EAM (Nationella befrielsefronten) bildades i september 1941, men var inte mer än en organisation som bar detta namn. Det var inte den nationella front som man ville ha. Vid KKE:s sida fanns där endast de mycket små socialistiska grupperingarna, två lika små "demokratiska" organisationer och fackföreningarna. Men EAM accepterade bara en "nationell" grundval för kampen. Den vägrade att överväga en social befrielse, och riktade sig till "nationen" oavsett klass. Den inriktade sig på att försöka vinna stöd från samhällets övre skikt och teg om arbetarnas krav.

Denna önskan att upprätthålla en "enad nation" mot inkräktarna – när nationen inte var enad – och att med tystnad bortse från de klassmässiga rötterna till det folkliga motståndet mot ockupanterna och mot de medlemmar i den grekiska borgarklassen som samarbetade med dem, förhindrade dock inte att arbetarna och de fattigaste befolkningsskikten fattade tag i ramen för den organisation som KKE erbjöd. De använde den instinktivt för att kämpa för sina krav. Tillströmningen av kämpar gav EAM en arbetarklasskaraktär, vilket EAM ansträngde sig för att motverka.

Arbetarna demonstrerade i tusental den 18 oktober 1941, den första årsdagen av den italienska invasionen. I december 1941 tog studenterna upp kampen. Den 26 januari och 17 mars 1942 intogs gatorna av sårade krigsveteraner, en särskilt förtryckt del av de fattiga, med stöd av militanter från den underjordiska EAM klädda i sjuksköterskeuniformer. Organisationen spreds och vidareutvecklades. Den 15 mars 1942 strejkades det till stöd för ekonomiska krav i flera städer, inklusive Aten. Andra strejker följde, t ex de som genomfördes av 40 000 tjänstemän, i vars ledning det fanns trotskistiska militanter. Sedan var det gödselmedel-arbetarnas strejk i Pireus i augusti 1942. Under tiden hade bönderna på Peloponnesos framgångsrikt iscensatt en rad demonstrationer. KKE beslutade att skicka en handfull av sina militanter för att organisera partisanerna, andarterna, inom ramen för Folkets nationella befrielsearmé (ELAS), EAM:s väpnade gren.

En rapport från det tyska Abwehr i november 1942 nämnde att hela distrikt i Grekland var i händerna på gerillan, som hade avrättat förrädare, delat ut säd som uttaxerats med tvång, och uppmanade byborna att fritt välja representativa ledare och diskutera alla sina problem på ett

demokratiskt sätt. Andarternas kamp blev en faktor i klasskriget på landsbygden, genom händelseutvecklingens inneboende kraft och mot deras politiska ledares önskan, som när partisangruppen under ledning av den berömde Aris Velouchiotis deltog i spektakulära sabotagehandlingar mot kommunikationer och transporter vilka desorganiserade den tyska krigsmaskinen.

Vi ska inte här försöka att i detalj återge massrörelsens historia i Grekland. Den 22 december 1942 befann sig 40 000 personer i strejk. De demonstrationer och strejker som följde tillkännagivandet av tvångsarbete i Tyskland, och som utvecklades från den 24 februari till 5 mars 1943, resulterade i det enda tillfälle när ockupationsmakten backat i denna fråga. 1943 var den väpnade kampen inte längre ett verk av små grupper, utan av verkliga militära enheter. När de kom till en region i syfte att utvidga de befriade områdena, utbröt omedelbart massuppror bland det beväpnade folket. Kedros förklarade att "hela befolkningen var indragen i väpnat motstånd". Massrörelserna i städerna var omöjlig att undertrycka. I Aten den 25 juni 1943 genomfördes en generalstrejk mot avrättning av gisslan som hade gripits av ockupationsmakten. Den spårvagnsförarstrejk som inletts den 12 juni hade lett till att 50 spårvägsarbetare dömts till döden. De räddades av generalstrejken. 1944 var inte bara stora landsbygdsområden befriade, utan de tyska trupperna levde under belägring i städerna, som de bara kunde lämna i bevakade konvojer. Det "röda bältet", arbetarkvarteren kring Aten, var ingenting mindre än det beväpnade folkets fästningar.

Aris Velouchiotis

Hela tiden fortsatte KKE-ledarna, som kontrollerade EAM och ELAS, att insistera på att man utkämpade en rent nationell kamp och förnekade att denna hade någon klasskaraktär. Detta var ingalunda uppfattningen hos den grekiska regeringen som befann sig i exil, under beskydd av Winston Churchill. 1942 organiserade delar av officerskåren – detta "statens ultimata bålverk", som Churchill sade på Francos tid – grupperade i Grivas Chi-organisationen, Pan-organisationen, den militära hierarkin, Zervas-anhängarna och Dentirisiterna knutna till Metaxas' underrättelsetjänst – en motattack.

De försökte bilda nationella gerillor ”i avsikt att bekämpa den kommunistiska gerillan”, snarare än de invaderande ockupanterna. Här har vi den grekiska motsvarigheten till den serbiska översten Mihailović i Jugoslavien, som ledde tjetnikerna, var minister i kungens exilregering, och bekämpade Titos partisaner med vapen i hand. Det saknades inte pengar eller utrustning. De ville skapa nya formationer, men hoppades också att undergräva ELAS-militanterna, som berövades utrustning nu då deras operationer verkade vara säkra att lyckas. En av ledarna för det brittiska Special Operations Executive, Eddie Myers, citerade ett dokument om detta i sina memoarer. Det bekräftar Trotskijs analys, och visar hur klarsynt Churchill var, denne försvarare av den bestående ordningen, strategen på klasskampens motsatta sida. Myers’ överordnade informerade honom i april 1943 om att ”Kairo-myndigheterna anser att ett inbördeskrig nästan är oundvikligt efter befrielsen av Grekland”.²²

Massrörelsen fyllde EAM:s och ELAS’ led som gick från klarhet till klarhet, svepte alla dessa avledningsmanövrer åt sidan och upphörde aldrig att hävda sin kontroll. Överste Saraphis, den ”demokratiska” officer som utvalts till att vara Greklands Mihailović, beslutade att gå med i ELAS, eftersom han insåg hur effektiv och representativ den var! Den italienska kapitulationen placerade mer vapen i händerna på andarterna och deras civila bundsförvanter än vad de allierade hade släppt ned via fallskärm.

Det avgörande året var 1943. Ioannis Rallis, en politiker som även tyskarna visste stod i kontakt med den brittiska underrättelsetjänsten, blev premiärminister i det ockuperade Grekland.²³ De härskande klasserna förberedde sig aktivt och medvetet för att omvandla det nationella kriget till ett inbördeskrig. I Aten fanns säkerhetsbataljoner, en milis med ett ondskefullt rykte. I Kairo fanns bergsbrigaden. Båda var avsedda att krossa den folkliga rörelsen. KKE meddelade att det mer än någonsin eftersträvade samarbete med de ”nationella gerillastyrkorna” och önskade ”tolerans”, vilket betydde att avstå från en klasskampsstrategi, medan det samtidigt förbereddes attacker mot vänstern. I mars 1943 kallades Aris Velouchiotis till Aten från sin bas i bergen, trots de faror som en sådan resa innebar, och fick en allvarlig reprimand. Denna maj månad, då Kommunistiska internationalen upplöstes, antog KKE en linje från vilket det hädanefter inte skulle avvika:

KKE stödjer med alla möjliga medel kampen för nationell befrielse och kommer att göra allt i sin makt för att hjälpa till att samla alla patriotiska krafter i en oförstörbar nationell front, vilken kommer att ena hela folket för att skaka av sig det utländska oket och vinna nationell befrielse vid våra stora allierades sida.²⁴

Samtidigt utvecklade det sin egen politiska polis, OPLA, som hade rekryterats från pålitliga mördare och använde dem mer mot ”trotskister” och vänsteraktivister i de egna leden, än mot verkliga kollaboratörer.

Alla dessa tendensers politik utsattes för sitt första test när den grekiska armén i Egypten gjorde myteri. Historien om denna händelse är fortfarande ganska oklar, och förefaller denne författare vara ett givande bidrag till diskussionen om den proletära militära politiken. Affären inträffade i det som, i analogi med Frankrike, skulle kunna kallas det ”fria Grekland”, vilket efter nederlaget för de grekiska styrkorna i april 1941 bestod av resterna av den grekiska

²² E. Myers, *The Great Entanglement*, s. 189.

²³ A. Kedros, op. cit., s. 199, nämner en rapport från den tyska polisen när Ioannis Rallis kom till makten: ”Han uppfattas som konfidentiell rådgivare åt Pangalos, som är på engelsmännens sida.” Kedros hänvisar också till den semi-fascistiska militära hierarkin, general Papagos och Rallis: ”Alla dessa män och grupperingar skulle ledas i en viss riktning genom en hemlig kunglig rådgivare, som också var en kyrklig prins, Atens metropolitan, Chrisanthios.” (p.179)

²⁴ Svetozar Vukmanovic-Tempo, *How and Why the People’s Liberation Struggle of Greece Met With Defeat*, London 1985, ovan Kedros, op. cit., s. 409.

armén och flottan, med högre civila tjänstemän och ministrar från Kung Georg II:s regering i exil.

Dessa pampar, i synnerhet de militära cheferna var viktiga personer i Metaxas' fascistiska diktatur. Många trodde att detta var anledningen till deras "förräderi" vid den nazistiska invasionen. Trots det säger Dominic Eudes: "Vid sidan av den kungliga klicken av tjänstemän och politiker, bildades emellertid embryot till en ny grekisk armé i Egypten."²⁵ Den bestod av sådana som hade flytt från militära enheter via havet, frivilliga som hade utstått oerhörda strapatser för att ta sig individuellt till Egypten, och sjömän från handelsflottan och örlogsflottan. De var otvivelaktigt människor som ville "kämpa mot fascismen för frihet och demokrati", som den nye "liberala" regeringschefen uttryckte det. En sammandrabbning var oundviklig mellan huvuddelen av de 20 000 män som kom till Egypten för att bekämpa fascismen och den monarkistiska klicken som, liksom Churchill, framför allt var intresserad av att "rädda Grekland från kommunismen".

I oktober 1941 bildades inom den grekiska armén i Mellanöstern en hemlig organisation, den antifascistiska militära befrielseorganisationen (ASO). Dess mål var enkla, till och med mycket enkla. Den skulle skicka grekiska enheter till fronten, för att i Grekland kämpa tillsammans med motståndsrörelsen och förhindra att armén i Egypten infiltrerades av anhängare till Metaxas, som ville återupprätta sin regim i Grekland vid krigsslutet. De metaxistiska kadrerna krävde att kadrer som var positiva till ASO skulle avlägsnas genom storskaliga avskedanden från armén. De officerare som skulle uteslutas från andra brigaden greps och ersattes. Myteristerna höll stånd mot hoten. Första brigaden stödde dem. Regeringen gav vika och accepterade att de Metaxas-vänliga officerarna isolerades, dels för att förhindra att man förlorade kontrollen över händelserna, och dels för att förbereda en ny attack. Under de närmaste månaderna ledde militära direktiv till att enheterna skingrades, rebellerna straffades med disciplinär träning, och slutligen utrensades de subversiva elementen och de officerare som hade isolerats återinsattes i nyckelpositioner.

Det andra myteriet var mer allvarligt och betydelsefullt. Kraven från de officerare som stod under påverkan av ASO var mer politiska än tidigare. Under trycket av männen framlade Kommittén för väpnad samordning en petition, undertecknad av majoriteten av de grekiska soldaterna, så snart den grekiska motståndsrörelsens provisoriska regering, PEEA [Politiska kommittén för nationell befrielse], hade bildats i Grekland. Petitionen krävde att det skulle bildas en riktig regering för "nationell enighet" på grundval av PEEA:s förslag. Initiativet kom varken från EAM/ELAS eller Grekland, utan helt enkelt från de idéer som soldaterna utvecklade utifrån situationen i sitt land och de förhållanden under vilka de verkligen kunde "bekämpa fascismen".

Samma dag, 31 mars 1944, krävde soldatrepresentanterna och den blandade kommittén att sovjetambassaden skulle ta emot petitionen. Ambassadören stängde dörrarna för dem. De fick inget gensvar eller något löfte om stöd utom från det brittiska labourpartiets vänsterflygel. I Egypten fick de dock sympati från den egyptiska befolkningen, som alltid stod nära de grekiska arbetarna. Det hölls en serie möten och demonstrationer i Alexandria och Kairo. Den 4 april ingrep den egyptiska polisen på den grekiska exilregeringens och briterernas sida och grep ett 50-tal militanta arbetare och fackföreningsledare, särskilt ledarna för de grekiska hamnarbetarna. Det brittiska överkommandot avväpnade för sin del två regementen och skickade 280 "huvudmän" till koncentrationsläger. Den 5 april avväpnade det den enhet som var knuten till den grekiska arméns överkommando och internerade myteristerna. Vid det här laget stod myteristerna med ryggen mot väggen. Första brigaden grep sina Metaxas-vänliga befäl, omorganiserade sitt kommando och vägrade att överlämna sina vapen som ett förspel

²⁵ D. Eudes, *The Kapetanios*, New Left Books, 1972, s. 75.

till interneringen. Rörelsen spreds till flottan, till jagaren *Pindos*, kryssaren *Averoff*, *Ajax* och åtskilliga fler. Besättningarna valde blandade kommittéer med representanter för manskapet och officerarna för att ta över befälet. Den brittiske ambassadören vid den grekiska regeringen i Kairo, Reginald Leeper, telegraferade till Churchill: ”Det som försiggår bland grekerna här är ingenting mindre än en revolution.”²⁶

Churchill tog direkt och personligen kontroll över repressionen. Ankomsten av kung George II var både en symbol och en provokation. Den egyptiska ungdomens stöd för myteristerna var ett löfte. Den 13 april meddelade amiral Cunningham att han hade beslutat slå ned upprоротet med våld, och vid behov sänka de grekiska fartygen på själva redde till Alexandria. De upproriska landstridskrafterna omringades, berövades vatten och svältes ut. Den 22 april gjordes en lyckad räd på *Ajax* av den ledande Metaxas-anhängaren amiral Voulgaris. De övriga fartygen hotades av brittiska kanoner och gav upp. General Paget satte in sina stridsvagnar mot den första brigaden, som också kapitulerade. Inom några få dagar befann sig c:a 20 000 grekiska frivilliga från Mellanösternarmén i koncentrationsläger i Libyen och Eritrea.²⁷

Den grekiska armén i Mellanöstern existerade inte längre, och i dess ställe kunde man nu bilda särskilt preparerade stormtrupper, tekniskt utrustade och politiskt utbildade för inbördeskrig efter ”befrielsen”.

Vi måste påpeka att den brittiska censuren undertryckte rapporter om denna episod i pressen. Det var ingen liten episod, i själva verket var den mycket betydande, vilket otvivelaktigt förklarar de brittiska myndigheternas våldsamma reaktion. Den avslöjade myten om ”nationellt försvar” och ”nationell enighet”. 20 000 frivilliga ville ha ”försvar” och ”enighet”, men det ville inte deras ledare och de krossade dem. Händelsen avslöjade lögnen om ”kriget mot fascism för frihet och demokrati”. För grekerna var Metaxas en avskydd fascistisk diktator. Churchills politik gick ut på att återge makten till de krafter som Metaxas hade byggt på.

Trotskijs anmärkningar 1940 om kriget blev verklighet. De grekiska soldaterna i Mellanöstern ville slåss med vapen i hand mot fascismen. De krävde därför officerare som de kunde lita på, allierade sig med arbetarrörelsen, och bildade sina egna sovjetliknande organisationer. Detta var precis i linje med det som Trotskij hade utvecklat när han skrev att försvaret av deras ”demokrati” inte kunde överlätas till sådana som marskalk Pétain. Den massrörelse som föddes ur kriget antog denna inriktning och som Trotskij hade förutsett, gjorde den det i lika hög grad i armén, denna centrala del i ett militariserat samhälle, som i fabrikena.

Samtalen i Moskva och de förhandlingar som följde på dem ledde till överenskommelsen med Stalin som gav Churchill fria händer i Grekland. KKE och genom det EAM skulle i slutändan själv placera snaran runt halsen på den extraordinära massrörelsen i Grekland, efter att politiskt ha bidragit till att undertrycka myteristerna.

Efter april-krisen 1944, anförtroddes exilregeringen i Kairo åt George Papandreou, som bidragit till att utveckla den anti-kommunistiska rörelsen. Under hans påtryckningar under-tecknade ledarna för EAM och ELAS den 30 maj 1944 Libanon-deklarationen, som fördömde ELAS’ ”terrorism”, myteristernas brist på disciplin (av vilka många avtjänade straff för det), lämnade frågan om monarki öppen, och enades om ett enhetskommando för de väpnade grekiska styrkorna och om att vid befrielsen återupprätta ordningen ”tillsammans med de allierade trupperna”. EAM och ELAS var missnöjda med detta, och krävde under flera veckors förhandlingar ministerposter och ett byte av premiärminister.

²⁶ W. Churchill, *Andra världskriget*, band 5, Stockholm 1952, s. 531. Churchills redogörelse visar tydligt hur mycket han oroade sig för myteriet, och hur angelägen han var att se det krossat.

²⁷ Officiella exilregeringskällor angav siffran 10 000.

Emellertid anlände en sovjetisk delegation, ledd av överste Popov, och satte stopp för detta käbbel. KKE och EAM inträdde villkorslöst i regeringen. När de tyska styrkorna lämnade Aten den 12 oktober 1944, uppmanade KKE det grekiska folket att ”svara för den allmänna ordningen”. Det såg även till att Papandreou kom till makten. Han kom med de brittiska styrkorna vid en tidpunkt då ELAS utövade den verkliga makten i hela landet.

Churchill skulle provocera motståndsrörelsen när han beordrade general Scobie, befälhavare för de allierade styrkorna, att bevara kollaboratörernas militära enheter som ”säkerhetsbataljoner” och förbjuda att de utrensades, och se till att Papandreou-regeringen den 2 december kunde avvärja ELAS-styrkorna. En demonstration mot avvärjningen av ELAS i Aten den 3 december besköts av polisen. Detta angrepp på den största demonstrationen i Greklands historia som ägde rum på Syntagma-torget [Författningstorget] resulterade i dussintals döda och hundratals sårade. Trettiofyra dagar av väpnade strider följde i Aten mellan den kring Scobie grupperade ordningsmakten och den lokala motståndsrörelsens styrkor.

Till slut genomförde Churchill sin plan att krossa den grekiska revolutionen. Han meddelade att han skulle ingripa för att förhindra en ”hemsk massaker”, och för att stoppa vad han kallade en seger för den ”triumferande trotskismen” – med ett flin av medbrottslighet i riktning mot Stalin.²⁸ Från och med den 3 december var de ELAS-enheter vars ledare hade beslutat att inte ge upp sina vapen, paralyserade av förhållningsorder att inte skjuta på brittiska styrkor, som, med Churchills ord, var där med Roosevelts och Stalins ”medgivande”. Andarterna i Makedonien, stormtrupperna och styrkorna i bergen beordrades att stanna kvar där de var och låta kämparna i Aten tillintetgöras. Det hjältemod som de visade prov på räckte inte för att övervinna den politik som fördes av ledare som hade beslutat sig för att leda dessa kämpar till den kapitulation som Moskva krävde.

Varkiza-fördraget från den 15 februari 1945 innebar avvärjning av motståndsrörelsens samtliga styrkor, men ELAS-styrkorna i Aten hade vägrat att underkasta sig det. Styrkorna på landsbygden hade inte gjort något för att stödja dem. Denna gång förstod Aris Velouchiotis omfattningen av KKE:s svek. Han attackerades i KKE:s tidskrift *Rizospastis* [Radikalen] den 12 juni. Den 16 juni blev han mördad, och hans huvud uppvisades offentligt i byarna den 18 juni.²⁹ Hur många andra motståndskämpar som vid denna tid föll offer för eldgivningen från britterna och de kontrarevolutionära enheter som tyskarna hade skapat i Aten och britterna i Kairo är inte känt. Det krävdes dock flera år ytterligare av stalinistiskt förräderi för att uttömma den grekiska revolutionens kamppotential.

²⁸ Den 19 december 1944 talade Churchill i underhuset och försvarade sin användning av begreppet ”trotskism”. Han sade:

”Jag tror att ’trotskismen’ är en bättre definition av den grekiska kommunismen och vissa andra sekter än den vanliga termen. Den har fördelen att vara lika hatad i Ryssland.”

Detta följdes av ett ”långvarigt skratt”. Den 13 december hade Churchill uppmanat den kommunistiske parlamentsledamoten William Gallacher att inte hetsa upp sig alltför mycket över situationen i Grekland, om han inte ville bli anklagad för ”trotskism”. Intressant nog konstaterade Churchill att ärkebiskop Damaskinos, som mer eller mindre blivit tillsatt som regent av de brittiska myndigheterna, ”hyste stor fruktan för en kommunistisk – eller trotskistisk som han sade – inblandning i Greklands angelägenheter”. (W. Churchill, *Andra världskriget*, band 6, Stockholm 1954, s. 297).

Churchill konstaterade att de brittiska massakrerna i Aten kritiserades skarpt i den amerikanska pressen och av det amerikanska utrikesdepartementet, och även i de brittiska tidningarna *The Times* och *Manchester Guardian*. Han tillade dock:

”Men Stalin höll noga fast vid vår överenskommelse i oktober, och under de många veckornas gatustrider med kommunisterna i Aten lästes inte ett förebrående ord i *Pravda* eller *Izvestija*.” (Ibid., s. 280) [*Red. anm.*]

²⁹ Det finns flera olika versioner om Aris död. I *Kapetan Aris* av Kostis Papakongos (Stockholm 1977) hävdas att Aris gjorde självmord – alla mordteorier förkastas. I den av Broué tidigare citerade boken *The Kapetanios* lutar författaren däremot åt mordteorin. Vilken version som är korrekt är givetvis intressant, men inte av någon större betydelse för en förståelse för det grekiska dramat i stort. – *Ö anm*

3. Trotskisterna under kriget

Vi kan inte här göra en omfattande studie av den politik som trotskisterna förde under kriget, eller jämföra den med den politik som Trotskij skisserade strax före sin död och som hans kamrater i allmänhet var ovetande om vid denna tid. Detta kommer att bli föremål för större arbeten. Min okunnighet i det grekiska språket hindrar mig från att använda mig av den forskning kring trotskisternas verksamhet under kriget som finns i Grekland. Låt oss hoppas att denna brist kommer att åtgärdas.

Men låt oss under tiden vara noga med att inte dra alltför förhastade slutsatser. Från 4 augusti 1936 och framåt utsattes trotskisterna för ett våldsamt förtryck. Den stora majoriteten av de trotskistiska militanterna arresterades och kastades i fängelse från vilket många aldrig återvände. Flera ledande kadrer, inklusive Pantelis Pouliopoulos, f d generalsekreterare i KKE, dödades under ockupationen. Illegalitetens villkor tycks ha varit särskilt svåra för dem eftersom de inte ens kunde delta i den sammanslagning av tre organisationer som ledarna 1938 hade kommit överens om.

En del kända trotskistiska militanter lyckades faktiskt gå med i ELAS-enheter, där de sattes under noggrann observation och isolerades omsorgsfullt. Stalinisterna avlägsnade på ett eller annat sätt alla trotskister som lyckades vinna ansvariga positioner i ELAS eller i folkarmén. Mellan oktober och december 1944 genomförde dessutom OPLA, som egentligen var en grekisk GPU, en utrotningskampanj mot trotskisterna. I hela landet torterade och mördade OPLA-agenter sådana militanter som Stavros Veroukhis, generalsekreterare för Föreningen för krigsskadade, och Thanassis Ikonomou, tidigare sekreteraren i Kommunistiska ungdomsförbundet på Ghazi. Arbetare, hamnarbetare, metallarbetare och lärare, alla drabbades lika. ”Vi dödade över 800 trotskister” skröt Barzotas, en medlem av KKE:s politiska byrå 1947.

Vi har här inte de medel som krävs för att upptäcka sanningen om den politik som de grekiska trotskisterna förde och hur de kunde ha undgått de fruktansvärda öde som väntade dem. Rene Dazy citerar ett dokument från 1943 i en grekisk trotskistisk publikation: ”Anglo-amerikanerna kommer att återföra statsmakten till bourgeoisien. De exploaterade kommer bara att ha bytt ut ett ok mot ett annat.”³⁰ Om så verkligen var fallet, så är det uppenbart att de grekiska trotskisterna dömde sig själva till döden genom att begränsa sig till negativa perspektiv och inte ta sin plats i massrörelsen.

Under pseudonymen M. Spiro erinrade Michel Raptis, på den tiden europeisk sekreterare i Fjärde Internationalen, strax efter händelserna december 1944 om vad Trotskij hade skrivit om den väpnade kampens era. Han hyllade de grekiska massornas aktivitet – ”en revolutionär vind blåste genom arbetarnas stadsdelar och förorter i Aten” – och förklarade att deras verksamhet skulle ”ta sin plats bland de finaste exemplen på en proletär rörelse”. Men han sa ingenting om vad de grekiska trotskisterna gjorde. Han konstaterade också att ”trots det demokratiska och småborgerliga ledarskapets officiella folkfrontsideologi”, bibehöll EAM ”ett stort mått av klassjälvständighet i handling”.³¹ Det finns inget mer, och ofta mycket mindre, i dokumenten från Fjärde internationalen.

³⁰ R. Dazy, *Fusillez les Chiens enragés*, s. 266.

³¹ M. Spiro, ”Den grekiska revolutionen”, *Quatrième Internationale* nr 14-15, januari-februari 1945. Ett specialnummer av *International Internal Bulletin* (januari 1945) om samma ämne nämner inte ens förekomsten av trotskistiska organisationer i Grekland. *Fourth International* (februari 1945, organ för det amerikanska Socialist Workers Party, innehåller en artikel, ”Civil War in Greece”, där avsnittet med rubriken ”Trotskismen i Grekland”) [se [The Greek Civil War](#)] inskränker sig till allmänna ordalag:

”ELAS är ’trotskistiskt’ enbart i en mening – i den revolutionära instinkten hos dess okuvliga kämpar, i sin stora förmåga till kamp och offer. Men dess program och ledarskap har ingen likhet med trotskismen.”

Den grekiska motståndsrörelsens historiker André Kedros, vars syn på stalinismen är långt ifrån klar, betonar "Atenkuppens" internationella återverkningar och effekter som en "tillrättavisning för alla motståndsrörelser som var kraftigt påverkade av de kommunistiska partierna". Innebär detta, som han hävdar, att den brittiska repressionen i Grekland "vägde tungt för besluten och taktiken från Thorez, Togliatti och andra sådana ledare"?³² Denna ståndpunkt kan inte godtas. Deras beslut och taktik bestämdes av samma faktorer som hade bestämt KKE:s taktik – och de hade fastställts i Moskva. Men det är mycket troligt att det grekiska nederlaget förstärkte den stalinistiska politiken som gick ut på att kapitulera och återupprätta den kapitalistiska ordningen i Västeuropa, och att det vägde tungt och negativt på dem som i hela Europa hade identifierat den nationella kampen med den sociala kampen, och hade trott att de hade funnit vägen till revolution när de anslöt sig motståndsrörelsen. Vi måste göra något som vi inte kan göra här: analysera utvecklingen konkret i vart och ett av Europas länder.

En undersökning av de dokument som Prager har samlat i *Les congrès de la Quatrième Internationale* tillhandahåller det grundläggande för att studera Fjärde internationalen under kriget. Han har inte utelämnat mycket, förutom de ursprungliga ståndpunkterna som intogs av det tidigare PCI och dess systertendens som leddes av Vereken i Belgien. I inledningen till den andra volymen, skriver han:

Längre fram förklarar den: "Trotskisterna kommer sluta sig samman för att ansluta sig till massorna och deras kamp." Artikeln tillfogar att pga det terrorvälde som utlösts av stalinisterna skulle detta ta lite tid.

Quatrième Internationale (nr. 22-24, september-november 1945) innehåller en notis med rubriken "Grekland" som kräver att stalinisternas mord på revolutionära militanter i Grekland skall dras fram i ljuset, och ger en preliminär lista med namn. *Fourth International* nr. 39 (från oktober 1945) rapporterade i avdelningen "Inside the Fourth International" [se [News from the International: Greece](#)]:

"Det Internationella kommunistiska partiets (Fjärde internationalen) – det enda revolutionära partiet i Grekland – tidningar är olagliga. Detta partis medlemmar förföljs, jagas och dödas ofta av såväl regeringen som stalinisterna."

I själva verket förelåg allvarliga meningsskiljaktigheter mellan det internationella sekretariatet och de grekiska trotskisterna. Den 25 november 1946 skrev Michel Raptis (Pablo) under namnet "Pilar" till grekiska sektionen:

"Det är inte en fråga om att rätta sig efter bokstaven i varje politisk resolution från Internationalen. Men det är inte heller en fråga om att inta en diametralt motsatt linje i sådana viktiga frågor som inställningen till EAM och ELAS och händelserna i december 1944."

Quatrième Internationale (oktober-november 1946) rapporterade om föreningskongressen i juli 1946, där KDKE bildades, och publicerade kongressmanifestet:

"Trots sina nationalistiska uttalanden, trots sin försonings- och klassarbetspolitik, lyckades det grekiska kommunistpartiet kring sig gruppera de krafter som historien satt i rörelse och som i sista hand var den proletära revolutionens krafter."

Rodolphe Prager hävdar att de grekiska trotskisterna intog en "allmänt avvisande hållning till den nationella rörelsen", att de tog avstånd från den och under inbördeskriget intog en neutral position som var "lika fientlig mot de två fraktionerna i kamp":

"Det principiella misstaget var en oförmåga att urskilja den kraftiga anti-imperialistiska och anti-kapitalistiska underton, och dess revolutionära dynamik, som spirade i denna massrörelse bakom de borgerliga och stalinistiska ledarnas ryggar. Okunnighet om denna verklighet hindrade trotskisterna från att i december 1944 förstå att konflikten inte kunde reduceras till en konfrontation mellan den brittiska imperialismen å ena sidan och den sovjetiska byråkratin och dess anhängare å den andra." (R. Prager, *Les Congres de la Quatrième Internationale*, band 2, s. 348-9, jfr. R. Prager, "The Fourth International During the Second World War", *Revolutionary History* volym 1, nr 3, hösten 1988, s. 33)

Detta är ingen lätt fråga att reda ut. Vi har i det Internationella sekretariatets arkiv funnit ett brev från George Vitsoris där han protesterar mot att manifestet från föreningskongressen utelämnat parollen "Dra tillbaka de brittiska trupperna" och anser det "oacceptabelt" att manifestet inte säger ett ord om stalinisternas mord på trotskisterna.

[Se även [Trotskismen i Grekland](#) och [Stalinism och trotskism i Grekland](#) där grekiska trotskister själva redogör för politiken under 2:a världskriget – *Ö anm*]

³² A. Kedros, op. cit., s. 512.

Kriget korrigerade kraftigt dem som hade tvivlat på det lämpliga i att grunda Fjärde internationalen under en period av nedgång och med svaga krafter. Fjärde internationalen konfronterade modigt våldet och förföljelsen från ”demokratiska” och fascistiska regimer, plus de stalinistiska ligister som attackerade våra organisationer. Trots svåra förluster som vi måste sörja, och trots vissa oundvikliga enskilda sammanbrott är det anmärkningsvärt att den inte bara upprätthöll sina styrkor, utan även stärkte och förnygrade dem i USA, Storbritannien och andra länder. Även om den på grund av de revolutionära situationernas begränsningar och stalinismens uppgång inte kunde bryta igenom till massorna som den hade hoppats, såg den inte desto mindre nya sektioner födas.³³

Detta var utan tvekan ett anmärkningsvärt resultat, men det stod i skarp kontrast till vad Trotskij hade skrivit i början av kriget, t ex om USA:

Ännu idag saknar den amerikanska arbetarklassen ett eget massparti. Men den objektiva situationen och de erfarenheter som de amerikanska arbetarna har samlat på sig kan inom en mycket kort tidsperiod ställa frågan om att erövra makten på dagordningen. Detta perspektiv måste utgöra grunden för vår agitation. Det handlar inte bara om att ha en ståndpunkt i frågan om den kapitalistiska militarismen och att förkasta försvaret av den borgerliga staten, utan om att direkt förbereda erövringen av makten och försvaret av det proletära fosterlandet.³⁴

Dessutom:

Vi har ett gynnsamt perspektiv framför oss, som på alla sätt rättfärdigar en revolutionär verksamhet. Det är nödvändigt att utnyttja de möjligheter som öppnar sig och bygga det revolutionära partiet.³⁵

Inför dessa fullständigt klara uttalanden kan historikern inte begränsa sig till att nämna ”de revolutionära situationernas begränsningar” eller ”stalinismens uppgång”, eller att föreslå att vi ”här har inslag som Trotskij inte kunde förutse”. Vi måste åtminstone erkänna motsättningen, även om vi inte förklarar den, eller ens överväger om det var Trotskij eller trotskisterna som hade fel.

Dessutom visar Prager att den proletära militära politiken, som SWP (US) antog på förslag av Trotskij, mötte omfattande motstånd inom Fjärde Internationalen. Han noterar att den belgiska sektionen strök flera avsnitt som rörde denna fråga från den underjordiska versionen av *Manifestet* från maj 1940. Han hänvisar också till den franska sektionens och det europeiska sekretariatets ”reservationer”.³⁶

1940 delades de franska trotskisterna i två tendenser över perspektiv som i slutändan stod lika långt ifrån varandra, som de båda stod från Trotskijs. Med utgångspunkt från föreställningen att den franska imperialismens nederlag och ockupationen av franskt territorium inte bara skulle leda till nationellt förtryck, utan till återfödelsen av en verkligt ”nationell fråga” som likt i ett kolonialt land alla klasser hade intresse av, skisserade majoriteten av POI, som organiserades kring de kommittéer som publicerade *La Verité*, en strategi enligt vilken bourgeoisin i ett ockuperat land blir en naturlig allierad till arbetarrörelsen, och den senare ägnar sig helt åt ”nationellt motstånd”. Gruppen kring *La Seule Voie* (Den enda vägen), som hade uppstått ur PCI, och senare blev CCI, förnekade däremot att en imperialistisk nation någonsin kunde bli en förtryckt nation efter ett militärt nederlag, och ansåg att nationella krav utgjorde ”import av borgerlig ideologi i proletariatet för att demoralisera detta”.

Dessa två ståndpunkter, som stod långt från varandra, var båda på sitt sätt ett resultat av isolering. Under påtryckningar från det europeiska sekretariatet, övergavs de gradvis. Det europeiska sekretariatet, under ledning först av Marcel Hic, och sedan han arresterats, av

³³ R. Prager, op. cit., s. 2. Denna inledning finns inte med i den engelska översättningen.

³⁴ L.D. Trotsky, ”Bonapartism, Fascism and War”, op. cit., s. 414.

³⁵ Op. cit., s. 413.

³⁶ Prager, op. cit., s. 13-4.

Raptis, bildades i byn St Hubert i de belgiska Ardennerna. Detta var i sig en anmärkningsvärd politisk och organisatorisk bedrift, och innebar även en återgång till en organisation som planerade och fungerade på det internationella planet. 1944 strålade de två ståndpunkterna snabbt samman, medan CCI fortsatte att hävda att det vid denna tidpunkt var en grundläggande plikt för revolutionärer att kraftfullt kritisera *union sacrée*, att förklara för arbetarklassen att den måste förbereda sig för ett nytt ”Juni 1936” på global nivå, och samtidigt intensivt agitera för fraternisering med de tyska arbetarna. Prager sammanfattar på ett adekvat sätt samförståndet i frågan om den väpnade kampen:

Relationerna till den officiella motståndsrörelsen kunde inte anta någon annan form än oberoende, utan att vara överens med ”Fransmännens front”. Men denna struktur bör inte förväxlas med massrörelserna, inte heller inkludera dessa i samma förkastelsedom. Inte heller uteslöt dessa relationer individuellt deltagande i dessa rörelser för att påverka vissa av dess medlemmar ... Detta arbete utvecklades inte tillräckligt, på grund av bristande resurser och eftersom trotskisterna prioriterade kampen i fabriker. Det ändrade säkerligen inte märkbart maktbalansen eller händelseförloppet. Trotskisternas brist på framgång var inte främst ett resultat av taktiska eller andra fel, utan berodde på att de gick mot strömmen och på grund av stalinismens grepp om massorna.³⁷

Alla tillgängliga uppgifter tyder på att Trotskijs förespråkande en inriktning på väpnad kamp och hans förslag att revolutionära socialister borde bli ”militarister” för att spela sin roll i en militariserad värld, saknas i denna uppfattning, eller snarare reduceras den till en sekundär ”partisan”-nivå som är helt underordnad ”kampen i fabriker”. Upptäckten att ”den väpnade kampen” utövade en stark dragningskraft på massorna måste ha orsakat många problem i avsaknad av den aspekt som Trotskij bidrog med när han talade om ”militarisering”.

Det provisoriska europeiska sekretariatets resolution om partisanrörelsen från 1943 – som antogs i sin helhet 1944 av den europeiska konferensen – erkände den ”delvis spontana karaktären” hos partisanrörelsen och förklarade att bolsjevik-leninisterna *nu* var ”tvungna att ta hänsyn till denna form av kamp”. Resolutionen konstaterade att ”gerillarörelserna” var ”militära organisationer i den anglosaxiska imperialismens ledband”, men det påpekas att ”även om massdeltagandet på Balkan och i väst, efter de storskaliga deportationerna av arbetare till Tyskland, inte hade ändrat dessa rörelserns karaktär”, så måste revolutionärerna lägga fram ett program för dem, för att ”få dem att förstå att de måste spela rollen av väpnade avdelningar i den proletära revolutionens tjänst”.³⁸ Resolutionen kom utan tvekan ganska sent.

Man skulle kunna förmoda att det förelåg en stor klyfta mellan européernas ståndpunkter, som Prager hade sammanfattat dem, och amerikanernas, vilka systematiskt under sina möten och i sina uttalanden under 1940 hade tillämpat den militära politik som Trotskij hade förespråkade. I själva verket visade sig en helt exceptionell släktskap på denna nivå likaväl som när det gällde allmänna principer. James P. Cannon kom under attack från Munis för det ”opportunistiska” sätt på vilket han presenterade SWP:s inställning till kriget vid rättegången mot partiledarna i Minneapolis som inleddes den 27 oktober 1941. Cannon svarade i maj 1942:

Tack vare alla tvång och villfarelser, och tack vare arbetarbyråkratins och de socialistiska och stalinistiska renegaternas förrädiska roll, accepterar och stöder massorna kriget *idag*, d v s de är *med borgarklassen* och inte med oss. Problemet för vårt parti är, för det första, att *förstå* detta. För det andra att inta en ståndpunkt av ”*politisk opposition*”; och därefter att, på grundval av detta, försöka finna ett sätt att närma sig de ärligt patriotiska arbetarna, och med hjälp av propaganda

³⁷ Op. cit., s. 12.

³⁸ Op. cit., s. 221-3.

försöka vinna dem från borgarklassen till oss. I och med att vi är en liten minoritet är det de enda ”handlingar” som för närvarande är tillgängliga för oss.³⁹

Om vi bortser från två dokument som vid denna tidpunkt publicerades av Jean Van Heijenoort under pseudonymen Marc Loris⁴⁰, som då var sekreterare i Fjärde internationalen, kan man dra slutsatsen att, bortsett från honom, som hade varit i kontakt med Trotskijs odogmatiska tänkande i flera år, ingen i eller kring Fjärde internationalen hade förstått frågan om militarisering. Jean Rous, med sin Nationella revolutionära rörelse⁴¹, och Marcel Hic, med sin doktorsavhandling om den nationella frågan i Kommittéerna för Fjärde internationalen⁴², missade båda, var och en på sitt sätt, poängen.

Samtidigt låste de andra tendenserna fast sig i en förlamande ortodoxi, och löpte risk att hamna i de ”pacifistiska” tendenser som Trotskij hade varnat så kraftigt för. Bortsett från veteranen från ryska vänsteroppositionen, Tarov (AA Davtian), som under den falska identiteten Manouchian individuellt gick med i FTP/MOI och avrättades ihop med andra medlemmar av den grupp som fick sitt namn efter honom, känner vi bara till ett exempel på motsatsen.

Det är Chen Duxiu, vars framsynthet ledde honom att, strax efter han kom ut från fängelset, ingripa i den politiska avdelningen i en armédivision, vars ledare förstod hur militär effektivitet beror på politisk klarhet.⁴³ Detta företag kvävdes i sin linda. Guomindang-polisen förstod faran bättre än vad Chens egna kamrater gjorde.

Utifrån samma synvinkel talar trotskisternas tveksamhet inför väpnad motståndskamp för att det skulle vara intressant att studera hur revolutionen uppfattades i Fjärde internationalen under kriget. Den förfaller ibland ha uppfattats som något apokalyptiskt, som skulle ske oberoende av vad som pågick, och inte som resultat av något man hade arbetat för. Hade deras nästan uteslutande ”propagandistiska” skolning, som inbegrep att använda fördömandenas och ”förklaringarnas” vapen – och som var den huvudsakliga verksamheten hos en organisation vars ledare ansåg sig ”simma mot strömmen” – förberett kadrerna för en sådan övertygelse?

³⁹ James P Cannon, [Socialism inför rätta](#), Bokförlaget Röda Rummet 1982, s. xxx.

⁴⁰ En artikel av Van Heijenoort stod att läsa i september- och novembernumren 1942 av tidskriften *Fourth International*, som i en redaktionell kommentar i oktobernumret beskrivs som ”en diskussionsartikel”. I en artikel med rubriken ”Vart är Europa på väg?”, daterad juni 1941, skrev Loris att arbetarklassen skulle leda kampen mot Hitlers ockupation. Han betonade sedan det dialektiska sambandet mellan ”nationell” och ”social” frigörelse, dvs den proletära revolutionen, samtidigt som han kritiserade de illusioner som skulle kunna uppstå ur den nationella befrielseörelsen. Artikeln publicerades i oktobernumret 1942 av *La Verité*. Loris skrev:

”Det är inte marxisternas uppgift att föreskriva den ena eller andra kampformen som de själva kanske föredrar. Uppgiften består i att fördjupa, bredda och systematisera alla yttringar av motstånd, att bibringa dem en organisatorisk anda, och öppna ett brett perspektiv för dem.”

Artikeln verkar kritisera de europeiska ”revisionisterna” när det gällde den nationella frågan. Artikeln från 1942 verkar snarare vara en polemik mot SWP:s ståndpunkter. Ett av de dokument som Loris skrev 1944 framhåller att ”en av bolsjevismens lärdomar” var föraktet för det slags propaganda som bara försöker belysa socialismens fördelar, ”förmågan att känna av massornas strävanden och dra nytta av deras progressiva sidor” och att veta ”hur man genomför aktiviteter som kan vinna över massorna från deras konservativa partier och ledare”. Mycket av den ursprungliga dokumentationen i diskussionen ägnades åt IKD:s ”Tre teser” och deras ståndpunkter när det gällde den nationella frågan. Vi har inte här behandlat denna fråga, som involverar öppen revisionism som döljer andra meningsskiljaktigheter. I vilket fall som helst ingår de viktigaste dokumenten i andra volymen av Pragers samling.

⁴¹ Jämför *La Revolution Française*, 1/1940, och de olika kommentarerna av J. Rabaut i *Tout est Possible*, s. 343-4 samt J P Joubert i *Revolutionnaires dans la SFIO*, s. 224-6.

⁴² Prager, op. cit., s. 92-101, och M. Dreyfus, ”Les Trotskystes pendant la Deuxième Guerre Mondiale”, *Le Mouvement Sociale*, s. 20-2.

⁴³ P Broué, [Chen Duxiu och Fjärde internationalen, 1938-1942](#) (på marxistarkivet)

Berodde inte de remarkabla svagheterna hos SWP:s resolution från november 1943 delvis på samma ”propagandistiska” isolering?⁴⁴ Hur skulle människor – som förklarade att Kreml var oförmöget att spela en kontrarevolutionär roll i stor skala, att den amerikanska imperialismen under den närmaste framtiden skulle spela samma plundrande roll i Europa som den tyska imperialismen, att de enda alternativen i Europa var en arbetarregering eller en brutal borgerlig diktatur, utan några möjligheter till en parlamentarisk regim, och som förkastade demokratiska krav med motiveringen att den europeiska arbetarklassen saknade ”demokratiska illusioner” – kunna ta sin plats i utvecklingens ström efter det att situationen hade genomgått en objektiv vändning?

Vi kan gå ännu längre och säga att om trotskisterna, efter att ha drivit denna linje under flera år, hade hamnat, om inte i ledningen för en sådan revolutionär rörelse, men faktiskt i den, då skulle de varit tvungna att revidera marxismens och bolsjevismens ABC. De skulle ha varit tvungna att erkänna det riktiga i en ståndpunkt som sekterister alltid försvarat, och enligt vilken revolutionärernas roll består i att begränsa sig till propaganda under perioder av reaktion, medan de väntar på att pendeln ska svänga åt andra hållet och återföra massorna till dem.

Det som låg bakom denna diskussion – eller snarare denna frånvaro av diskussion – om de mest avgörande frågorna är inte bara frågan om stalinismens roll, utan om den inriktning mot byggandet av det revolutionära partiet, som Trotskij hade försvarat 1940. Vårt intryck, efter att ha studerat dokumenten från kriget, är att det ofta gjordes hänvisningar som mer liknade besvärjelser än betraktelser kring vad som hade uppnåtts och hur man skulle utarbeta en metod för partibygget. Det förefaller mig – och det finns ingen illvilja här, eftersom jag var en av dem – att trotskisterna under denna period åtminstone lärde sig hur man inte skulle bygga ett revolutionärt parti.

I ett nyutkommet arbete, *Revolutionär tradition och ett ”Nytt kommunistiskt parti” i Italien 1942-1945*, har Serge Lambert visat att tvärtemot legenden, så besegrades inte den italienska revolutionen på ett avgörande sätt under den kortlivade dubbelmakten 1945 mellan den allierade förvaltningen och de republikanska partisanernas kommittéer, utan redan 1943 då apparaten i Togliattis ”nya parti”, som männen från Moskva upprättade, bröt de spridda kommunistiska oppositionella gruppernas motstånd.

När de hade ödelagt alla möjligheter att skapa ett revolutionärt parti, så kunde det italienska kommunistpartiets ledare utan risk ge signalen till det som de kallade ”upproret mot revolutionen”.⁴⁵ Dessutom påvisar Lambert klart att den avgörande politiska svagheten hos många av dessa grupper – av vilka några utvecklade betydligt starkare väpnade styrkor än PCI – låg i deras illusioner om att Sovjetunionen hade någon slags ”objektivt revolutionär” karaktär. De trodde att revolutionen spreds tillsammans med Röda arméns framryckning. Vi möter denna föreställning inte bara i den välkända artikeln i *La Verité* i februari 1944, utan i den trotskistiska pressen i hela världen.⁴⁶

⁴⁴ Texten till denna resolution från SWP:s nationella kommitté publicerades i *Quatrième Internationale*, nr. 11-12-13, september-november 1944, under titeln ”Perspektiv och arbetsuppgifter för den europeiska revolutionen”. Det åtföljdes av en inledning som betonade ”den märkliga överensstämmelsen mellan den allmänna linjen i detta dokument och i resolutionen från den europeiska konferensen i februari 1944”.

⁴⁵ Serge Lambert, *Tradition Revolutionnaire et ”Parti Nouveau” Communiste en Italie, 1942-1945*, avhandling i statsvetenskap, Grenoble 1985.

⁴⁶ Den underjordiska utgåvan av *La Verité* (10 februari 1944) hade på sin förstasida rubriken ”Röda arméns fana kommer att förenas med våra röda fanor”. I SWP:s *Internal Bulletin* (volym 8, nr 8) citerar Felix Morrow denna artikel och nämner att liknande ståndpunkter antagits av det bolsjevik-leninistiska partiet i Indien, *La Voix de Lenin* i Belgien, *El Militante* i Chile, etc. Naturligtvis är det faktum att alla dessa reagerade på samma sätt inte nödvändigtvis ett tecken på att de var principiellt överens. Det kan också vara uttryck för konservativa reaktioner eller överväldigande press på dem.

Den fråga som vi här har försökt resa är ingalunda akademisk. Var de trotskistiska organisationerna under Andra världskriget, ledarna likväl som medlemmarna, offer för en objektiv situation som övergick deras förmåga? Kunde de inte ha gjort mer än vad de faktiskt gjorde, dvs att överleva genom att rekrytera fler medlemmar och rädda internationalisternas heder, genom att gå mot strömmen och upprätthålla det militanta arbetet med att fraternisera med tyska arbetare i uniform?

Om så vore fallet skulle det vara nödvändigt att erkänna att Trotskij, med sin analys av den militarisering som måste genomföras och hans perspektiv på att det revolutionära partiet kunde byggas och kampen om makten börja på kort tid, var helt isolerad 1940, inte bara från vad som verkligen hände politiskt i världen, utan också från den politiska verkligheten i sin egen organisation. Han närde därför illusioner och såg möjligheter till ett genombrott när Fjärde internationalen faktiskt var dömd till vanmakt och under en lång tid var tvungen att simma mot strömmen och konfronteras med ”stalinismens grepp över massorna”.

Men vi kan däremot förmoda att de trotskistiska organisationerna, deras medlemmar och ledare, var involverade och att de åtminstone har ett visst ansvar för sina egna motgångar. I så fall kan vi, om vi utgår från premisserna i Trotskijs analys från 1940, förmoda att det under Andra världskriget utvecklades en massrörelse som grundades på ett nationellt och socialt motstånd, som stalinisterna gjorde sitt yttersta för att avleda, och som de i fallet Grekland ledde till undergång – en motståndsrörelse som trotskisterna varken kunde upprätthålla eller använda, eftersom de inte visste hur de skulle kunna ansluta sig till den och kanske även därför att de inte förstod den konkreta karaktären på det historiska ögonblick som de genomlevde.

Vi anser att denna fråga förtjänar att ställas.

Översättning: *Martin Fahlgren*